

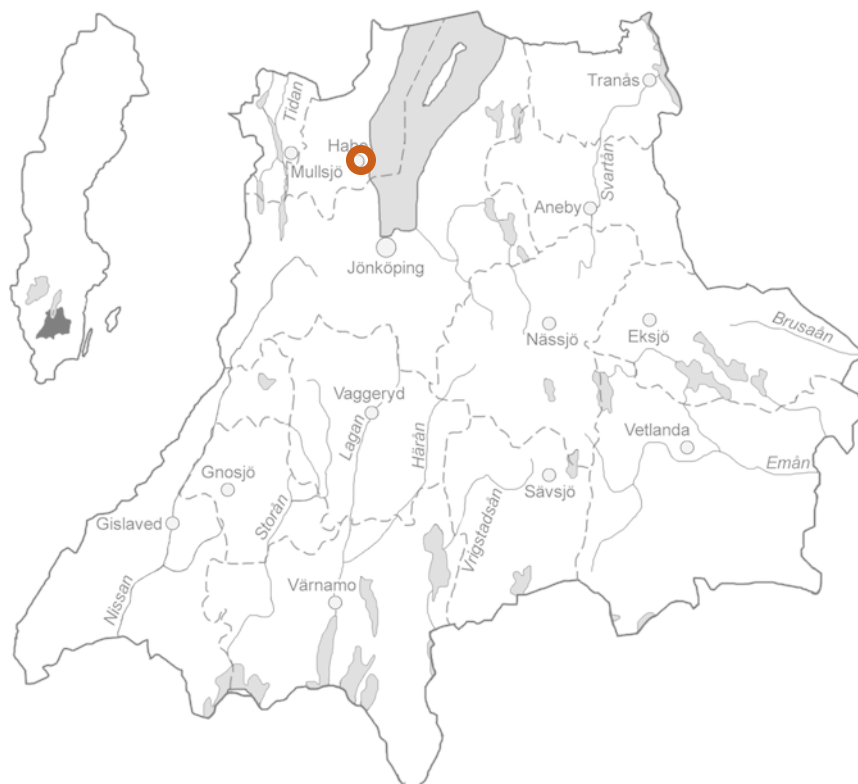
Habo centrum

Kulturhistorisk inventering och karaktärisering
av de centrala delarna av Habo
Habo kommun, Jönköpings län

Habo centrum

Kulturhistorisk inventering och karaktärisering
av de centrala delarna av Habo
Habo kommun, Jönköpings län

Jönköpings läns museums dnr: 2020-022

Rapport och foto: Britt-Marie Börjesgård

Grafisk mall: Anna Stålhammar

Tryck: Digital distribution

Jönköpings läns museum, Box 2133, 550 02 Jönköping

Tel: 036-30 18 00

E-post: info@jkpglm.se

www.jkpglm.se

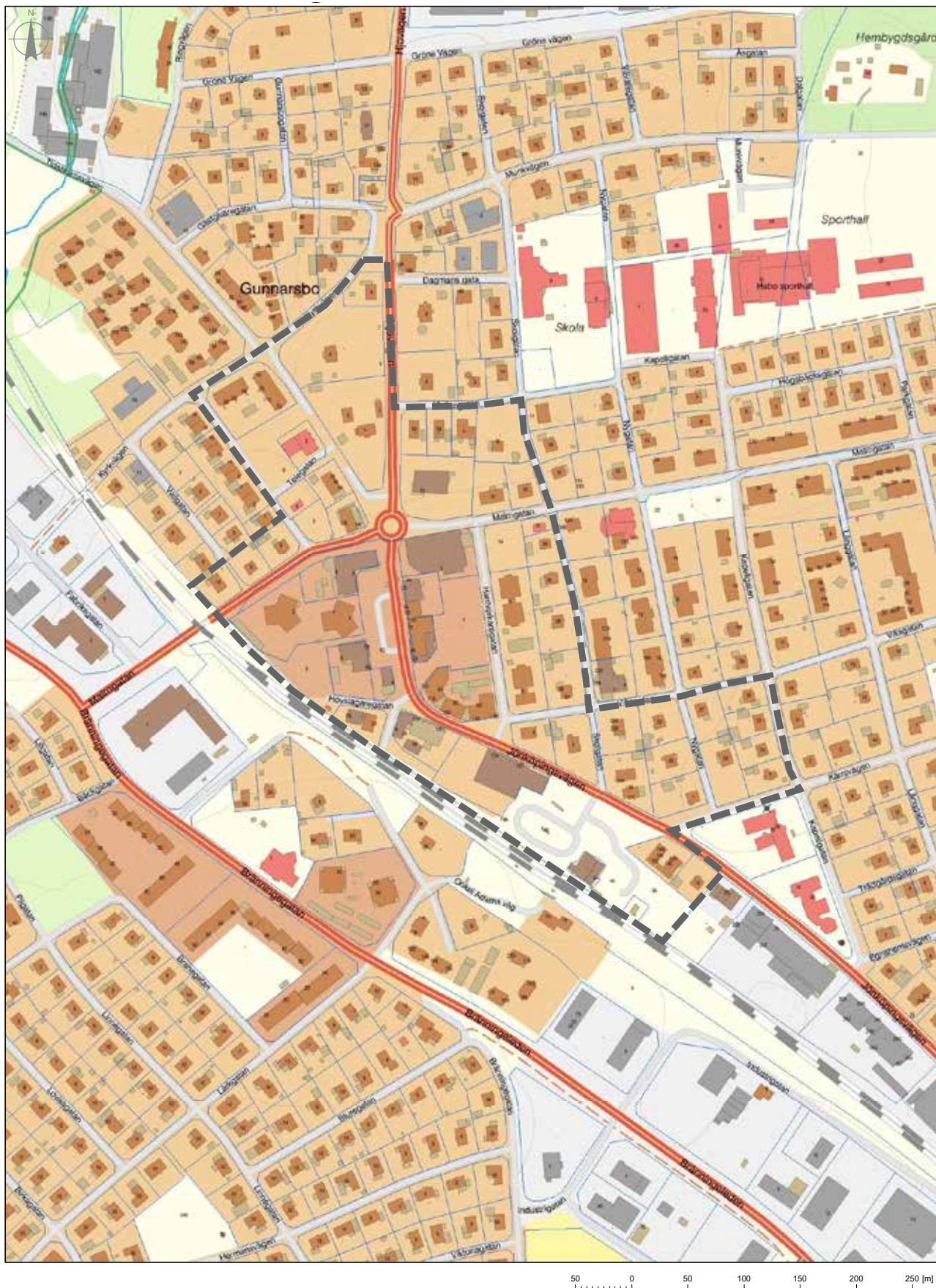
Utdrag ur tryckta och ajourhållna ekonomiska kartor är återgivna enligt tillstånd:

© Lantmäteriet. Ärende nr MS2007/04833.

© JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM 2020

Innehåll

Inledning.....	5
Avgränsningar.....	5
Rapportens uppläggning.....	5
Definition av kulturmiljövärden.....	7
Dokumentvärden.....	7
Upplevelsevärden.....	7
Förstärkande, övergripande motiv.....	8
Lagstiftning.....	9
Plan- och bygglagen – PBL.....	9
Underhåll.....	9
Ändring.....	9
Ändring.....	9
Förvanskning.....	9
Rivning.....	9
Bygglov.....	10
Kulturmiljölagen – KML.....	10
Miljöbalken – MB.....	10
Klassning av kulturhistoriska värden.....	11
Kort allmän historik.....	12
Stadsplan- och vägnät.....	13
Byggnadstyper.....	15
Beskrivning och analys.....	16
Generella karaktärsdrag.....	16
Läsbarhet.....	16
Vägnätet.....	16
Grönstruktur.....	16
Skala.....	17
Gunnarsbo.....	18
Centrum.....	21
Vid järnvägen.....	24
Villakvarteren på Bränninge.....	24
Byggnader som är inventerade i appen.....	27
Administrativa uppgifter.....	29
Arkiv.....	29
Kartmaterial.....	29
Muntliga källor.....	30
Tryckta källor och litteratur.....	30

Habo kommun fastighetkarta, med det avgränsade området inritat.

1:3,000

Inledning

På uppdrag av Tekniska förvaltningen inom Habo kommun har Jönköpings läns museum inventerat och karaktäriserat delar av Habo centrum. Fältarbetet genomfördes under våren 2020.

Rapporten är ett kunskapsunderlag som är tänkt vara till hjälp och vägledning vid bevarande och utveckling av Habos centrala delar. Arbetet tar sin utgångspunkt i en inventering i fält och en genomgång av bygglovshandlingar samt andra arkiv- och litteraturstudier.

Parallellt med rapportarbetet har också en enkel bebyggelseinventering genomförts. De byggnader som är värdefulla ur kulturhistorisk synpunkt, har angetts i en av länsstyrelsen i Jönköpings län utvecklad app. Resultatet av denna inventering finns tillgängligt i kommunens digitala GIS-skikt.

Arbetet är utfört av antikvarie Britt-Marie Börjesgård som även är rapportansvarig.

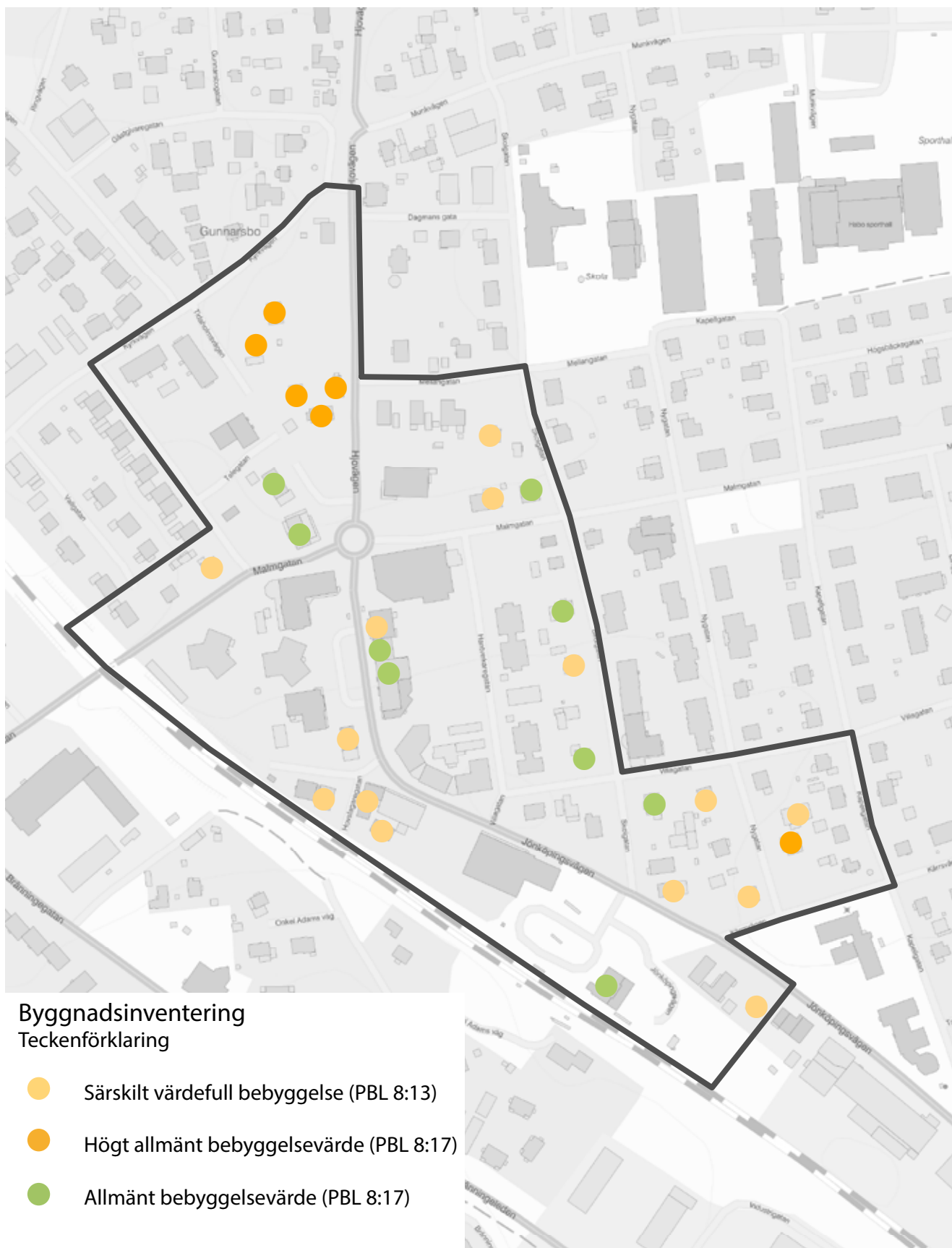
Avgränsningar

Inventerings- och karaktäriseringsarbetet har avsett ett område i centrala Habo som avgränsats av beställaren. Avgränsningen framgår av karta på sidan 8.

De inventerade bebyggelsemiljöernas tidsmässiga avgränsning är vid. I princip har ingen hitre tidsgräns definierats, men eftersom det är vanskligt att bedöma huruvida mycket sentida bebyggelse har ett kulturhistoriskt värde har mycket få byggnader från slutet av 1900-talet medtagits i inventeringen.

Rapportens uppläggning

Denna rapport inleds med en beskrivning av inventeringens förutsättningar med avgränsningar samt definitioner och beskrivning av grunderna för bedömningen av kulturhistoriska värden. Därefter redogörs för den lagstiftning som reglerar skydd och säkerställande av bebyggelsen. Sedan följer ett avsnitt som beskriver klassningssystemet som används i den digitala inventeringen. Slutligen följer en redogörelse för inventeringens resultat.

Det aktuella området avgränsat med svart och där den klassade bebyggelsen markerats med punkter i olika färgern.

Definition av kulturmiljövärden

Vad gäller bebyggelse har Riksantikvarieämbetet gjort en definition av vilka element de kulturhistoriska värdena består av. Basalt använder de begreppen dokumentvärde respektive upplevelsevärde.

Dokumentvärden

Med dokumentvärde menas faktiska egenskaper som byggnader har. Detta är värden som kan beskrivas objektivt, kanske i vissa fall mätas och jämföras med andra byggnader. Dokumentvärdet inbegriper historiska egenskaper inom en rad områden, det kan vara; byggnadshistoriskt, byggnadsteknikhistoriskt, arkitekturhistoriskt, samhällshistoriskt, socialhistoriskt, personhistoriskt eller till exempel teknikhistoriskt.

Upplevelsevärden

Utöver dessa faktiska värden finns också upplevelsevärden. Det är subjektiva värden som är svårare att mäta och kvantifiera då de utgår från värderingar. Arkitektoniska och konstnärliga värden är välkända begrepp som kanske inte kräver någon speciell förklaring. Med patina avses att byggnaden genom sitt skick kan förmedla en tidsdimension och ge upplevelsen av en långvarig användning. En gammal fönsterbåge med blåst glas och väderbitna karmar där flera olika färgskikt kan anas illustrerar åldrandet på ett mycket konkret sätt. Avlägsnas patinan återstår bara den objektiva upplysning som byggnaden ger om sin tillkomsttid och skick idag, dess egen berättelse om mellanliggande tiders användning går förlorad. Gränsen mellan patina och rent slitage och direkta skador är ofta otydlig och kan vara svår att uppfatta.

Med miljöskapande värde avses en byggnads betydelse för miljön som helhet.

Identitetsvärdet står för det som gör att vi känner trygghet, samhörighet och hemkänsla i miljön. Detta är i första hand ett socialt värde där de kulturhistoriska aspekterna ingår mer eller mindre framträdande. Byggnaderna i sig behöver inte vara märkvärdiga, för att ha detta värde. Som kommande utifrån kan det vara svårt att uppfatta den här typen av värden som i mycket handlar om det bekanta och vardagliga men också igenkännbara.

I kontinuitetsvärdet ligger en tidsaspekt, att en plats eller ett område har använts för en viss sorts verksamhet under lång tid.

Med traditionsvärde kan avses speciella tilldragelser som kan förknippas med en särskild byggnad eller plats, eller en byggnads betydelse som bärare av en tradition. Det lilla missionshuset med anspråkslöst yttre kan ha spelat en stor roll i bygdens historia och därmed vara en viktig traditionsbärare.

Symbolvärdet är relativt lättförståeligt och ofta tydligt. En byggnad kan vara en symbol för en ort, en stad, ett begrepp eller en samhällsfunktion. Ibland är symbolfunktionen avsedd, som när

Gunnarsbo gård står både för kontinuitet och identitet genom sitt centrala och ursprungliga läge i samhället.

en ort bygger ett höghus för att sätta staden på kartan. I andra fall kan byggnaden i efterhand ha fått en symbolroll. Fabriksskorstenen reser sig som ett synligt tecken på industriell framgång och teknisk utveckling, men kan även förknippas med armod och tunga arbetsförhållanden. Kyrkan mitt i byn och kyrktornet markerar religiösa och kulturella värden, men står också som en symbol för sin bygd.

Förstärkande, övergripande motiv

Till dessa värden kan man sedan lägga förstärkande övergripande motiv. En byggnads värde har traditionellt varit starkt förknippad med dess bevarandetillstånd. Ett hus i originalskick eller med få förändringar från dess uppförandetid, har nästan alltid klassats högre än en byggnad som genomgått ett antal utvecklingsskeden. I dessa sammanhang brukar man tala om autenticitet och äkthet som just förstärkande motiv.

En byggnad i originalskick berättar om byggnadsskicket vid tillblivelsetiden, vilka färgsättningar som var populära och andra ofta modebetonade drag. En byggnad i originalskick kan därför ofta också ha ett pedagogiskt värde, genom dess tydlighet, vilken gör den relativt lätt att läsa och förstå. Detta kan gälla en byggnad i sig men också i dess sociala och ekonomiska sammanhang. Kring en herrgårdsmiljö är de ibland mycket enkla byggnader som har skapat förutsättningarna för välståndet viktiga för att kunna förstå det ekonomiska överflöd som herrgården speglar.

Kvalitet i detta sammanhang inbegriper flera olika egenskaper, från ett rent hantverksutförande till mera estetiska aspekter, där man ser skönheten i en väl uttänkt konstruktion, noggrant utformade detaljer, väl valda material och ett skickligt utfört hantverk. I en medveten arkitektonisk gestaltning finns kvalitetsbegreppet ofta inbyggt, omsorgen om detaljerna och goda och anpassade material är till exempel egenskaper som brukar förknippas med god arkitektur. Detta knyter samman det konstnärligt-arkitektoniska värdet med det mera jordnära kvalitetsbegreppet som ligger i hållbarhet, slitstyrka och funktionsduglighet.

Sällsynthet är ytterligare ett så kallat förstärkande motiv. Om en byggnad visar sig vara ensam i sitt slag blir bedömningen givetvis en annan än om den är en i raden. Sällsyntheten har ofta av naturliga skäl förknippats med hög ålder, men kan också vara relevant på yngre byggnader utifrån att dessa kan vara unika i sitt slag till exempel vad gäller byggnadsteknik eller industriell process.

I motsats till sällsyntheten står representativitet. Med det representativa menas ofta det som är typiskt för en trakt, socken eller landskap. Det kan även avse näring eller ett socialt skick. Det kan gälla byggnadens utformning, typ av byggnad, val av byggnadsmaterial etc. Bedömningen av det sällsynta och representativa varierar utifrån olika perspektiv; nationellt, regionalt och lokalt.

Med en tidigare fokusering på sällsyntheten och det högkvali-

tativa har ofta mycket av det representativa gått förlorat. Utedass och andra enkla uthus som var regel i en tidsepok, är idag mer än sällsynta då de inte har tillmätts tillräckligt värde för att bevaras till eftervärlden.

Begreppen är hämtade ur boken Kulturhistorisk värdering av bebyggelse av Axel Unnerbäck, utgiven av Riksantikvarieämbetet 2002.

Lagstiftning

Inom kulturmiljöområdet är det framförallt tre olika lagar som reglerar den enskildes och samhällets rättigheter och skyldigheter – det är PBL, KML och Miljöbalken.

Plan- och bygglagen – PBL

Plan- och bygglagen (PBL) är den lag som kommunerna har att förhålla sig till vad gäller planering och lovgivning. Vikten av att ta hänsyn till kulturvärden betonas generellt (2 kap 3,4, 6§§), i översikts- och detaljplaner (3 kap 4,5 §§, 4 kap 13, 17 §§) och vad gäller kraven på byggnadsverk m.m. och bygglov (8 kap, 9 kap 2§). Vid tillämpningen av lagen gäller att byggnadsnämnden ska göra en avvägning mellan enskilda och allmänna intressen.

Underhåll

Generellt gäller att byggnadsverk skall underhållas och att detta underhåll skall anpassas till byggnadens historia och kulturhistoriska värde (PBL 8 kap 14 §).

Ändring

Vid ändring av en byggnad skall åtgärderna göras varsamt så att hänsyn tas till byggnadens historia och kulturhistoriska värde (PBL 8 kap 17 §).

Ändring

Enligt 8 kap 7 § PBL skall de tekniska egenskapskraven (som omnämns i 8 kap 4 och 5 §§) vid ändring av en byggnad anpassas och avsteg får göras.

Förvanskning

Lagstiftningen omfattar även ett förvanskningsförbud. En byggnad som är särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt får inte förvanskas (PBL 8 kap 13 §).

Rivning

En byggnad som är särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt får inte rivas (PBL 9 kap 34 §).

Bygglov

Om någon planerar att ändra en byggnad kan det vara aktuellt att ansöka om bygglov. Bygglov skall exempelvis sökas om ”byggnaden byter färg, fasadbeklädnad eller taktäckningsmaterial eller byggnadens yttre utseende avsevärt påverkas på annat sätt” (PBL 9 kap 2§). Detta gäller främst inom detaljplanelagt område. Eftersom regelverket är komplicerat är det bäst att kontakta kommunen för att få reda på om bygglov krävs.

Kulturmiljölagen – KML

Kulturmiljölagen slår i sitt första kapitel fast att det är en nationell angelägenhet att skydda och vårda kulturmiljön och att ansvaret för kulturmiljön delas av alla. Såväl enskilda som myndigheter ska visa hänsyn mot kulturmiljön. Den som planerar eller utför ett arbete ska se till att skador på kulturmiljön undviks eller begränsas.

Lagen omfattar i sina följande kapitel sedan band annat fornminnen, ortnamn, byggnadsminnen, kyrkor och kyrkogårdar specifikt.

Fornlämningar har ett generellt skydd. Det gäller exempelvis gravfält och fossil åkermark som ligger i Habos utkant. Inom det aktuella området finns inga noterade fornlämningar.

Byggnadsminnen fastställs efter beslut av länsstyrelsen och omfattas av för byggnaden relevanta skyddsbestämmelser. I nuläget finns inga byggnadsminnen i Habo kommun.

Samtliga kyrkor inom Svenska kyrkan uppförda före 1940 har ett generellt skydd, vilket innebär att församlingen/samfälligheten söker tillstånd hos länsstyrelsen för att genomföra förändringar. Även modernare kyrkor kan få ett utökat skydd efter särskilt beslut.

Inom kommunal planering är det kanske framförallt fornlämningar och ortnamn som kommunen har särskilt ansvar att beakta.

Miljöbalken – MB

Miljöbalken reglerar resursfrågor och betonar också vikten av att värdefulla natur- och kulturmiljöer skyddas och vårdas. Begreppet riksintressen regleras inom miljöbalken. Områden kan exempelvis vara av riksintresse för kulturmiljövården och då är det respektive kommun som skall redogöra för länsstyrelsen hur varje riksintresse ska tillgodoses.

Habo kyrka och sockencentrum är det enda riksintresset för kulturmiljövården inom kommunen.

Klassning av kulturhistoriska värden

Man kan inte bara fråga sig om en byggnad eller bebyggelsemiljö har ett kulturhistoriskt värde, utan också i vilken grad. Att en byggnad har ett högre kulturhistoriskt värde än en annan kan vara självklart, men genom en antikvarisk analys och ett ändamålsenligt graderingssystem kan man tydligare precisera olika nivåer vad gäller kulturhistoriskt värde.

I föreliggande utredning är utgångspunkten ett system med klassning i fem olika kategorier, vilket utarbetats av Länsstyrelsen i Jönköpings län. De fem olika kategorierna relaterar till kulturmiljölagen och plan- och bygglagen, se faktaruta här intill.

Klass 1–4 innebär att byggnaden eller bebyggelsemiljön har sådana kulturhistoriska värden att de skall vägas in som ett allmänt intresse, exempel vid bygglovshandläggning. Klass 5 kan i princip sägas sakna kulturhistoriska värden.

Klass 1 innebär att byggnaden eller anläggningen skyddats i enlighet med kulturmiljölagen.

Klass 2 är särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt och den får därför inte förvanskas, enligt PBL 8 kap 13 §. Detta ställer tämligen höga krav på det kulturhistoriska värdet. Byggnader som har dessa särskilda värden bör skyddas i detaljplan.

Klass 3 omfattar byggnader som har ett visst värde från kulturhistorisk synpunkt och detta innebär att ändring och flyttning av en sådan byggnad kräver att åtgärderna utförs på ett varsamt sätt så att man tar hänsyn till de historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värdena, allt enligt PBL 8 kap 17 §. Dessa byggnader bör skyddas genom varsamhetsbestämmelser i områdesbestämmelser eller detaljplan.

Klass 4 kan sägas omfatta byggnader som har ett allmänt bebyggelsevärde. Detta innebär också att ändring och flyttning av en sådan byggnad kräver att åtgärderna utförs på ett varsamt sätt så att man tar hänsyn till de historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värdena enligt PBL 8 kap 17 §.

Slutligen är byggnader inom **klass 5** sådana som knappast har några kulturhistoriska värden och där man från samhällsplaneringssynpunkt inte behöver ta hänsyn till några sådana värden.

I den genomförda inventeringen har klasserna 2–4 använts i inmatningen i appen. Klass 1 har inte varit relevant då det inte finns några byggnader skyddade enligt kulturmiljölagen inom det aktuella området och klass 5 har uteslutits för att spara tid i genomförandet.

UTREDNINGENS GRADERING Fem olika klasser

Klass 1, Byggnadsminne, skyddade kyrkor

Avser byggnader som förklarats som byggnadsminnen enligt kulturmiljölagen.

Klass 2, Förvanskningförbud

Avser särskilt värdefull bebyggelse som bör skyddas genom skyddsbestämmelse (q) i detaljplan eller områdesbestämmelser. Byggnaden får inte heller förvanskas vid förändring av eller i anslutning till den

Klass 3, Högre allmänt bebyggelsevärde

Avser byggnader som har ett visst värde och som bör skyddas genom varsamhetsbestämmelser i detaljplan eller områdesbestämmelser. Värdebärande element bör hanteras varsamt vid förändringar i eller i anslutning till byggnaden.

Klass 4, Allmänt bebyggelsevärde

Avser de generella krav på hänsyn till en byggnads kulturhistoriska värden som gäller för all bebyggelse och oavsett om en åtgärd kräver bygglov.

Klass 5, Avskrivs

Avser bebyggelse som saknar kulturhistoriska värden som man behöver ta hänsyn till.

Graderingen har utarbetats av Länsstyrelsen i Jönköpings län.

Utsnitt ur häradsekonomska kartan, kartblad Tumbäck.

Kort allmän historik

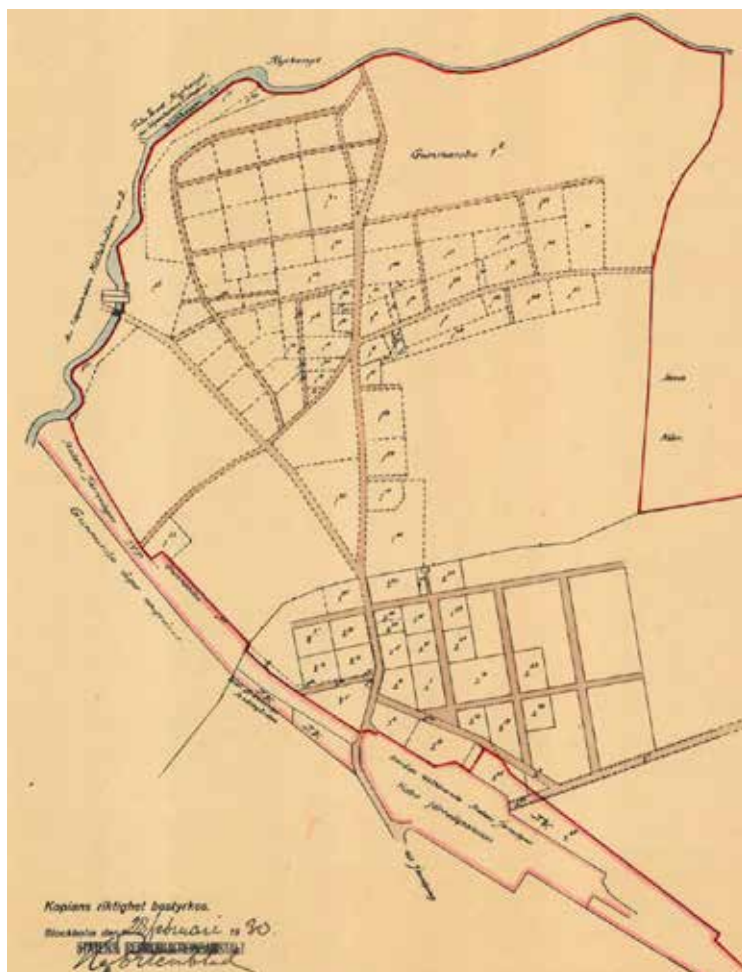
Habo är ett förhållandevis ungt samhälle och är en av alla de orter som har tillkommit som en effekt av den svenska järnvägsutbyggnaden. Habo uppstod kring ett tågstopp längs den dåtida södra stambanans västliga dragning i sträckningen Malmö–Nässjö–Jönköping–Falköping–Stockholm när banan invigdes i hela sin längd 1864. Stationsläget uppkom, som i de flesta fall genom en intresserad markägare, här var det Anders Larsson i Bränninge by som avgjorde stationens placering genom att han överlät mark åt SJ för detta ändamål. Strax norr om Bränninge låg Gunnarsbo och det är på dessa marker som samhället utvecklades.

Gunnarsbo finns noterat i historiska källor från mitten av 1500-talet och Bränninge nämns i första skriftliga källa 1399.

En station uppfördes väster om järnvägsspåret och efter hand tillkom fler funktioner, såsom hotell och handelsbodar. I det sena 1800-talet etablerade sig industrier i närheten, med Habo Ullspinneri och Habo Laggkärlsfabrik som pionjärer. Med nya arbetstillfällen uppstod behov av bostäder och tomter började efterhand styckas av längs det befintliga vägnätet. Det uppstod två mindre kluster av bebyggelse, dels på Gunnarsbo i mötet mellan vägarna mot Hjo, kyrkan och Munkaskog, dels på Bränninge i anslutning till järnvägsövergången.

Det var länge en tydlig delning mellan "byn" vid Gunnarsbo gård och stationen med det begynnande samhället på Brännings mark öster om järnvägen. Under 1920-talet började de två bebyggelseområdena närma sig varandra och i slutet på 1920-talet upprättades en tomtkarta och en avstyckningsplan som blev den första planen för det växande stationssamhället.

Det ursprungliga sockencentrat låg sedan länge vid Habo kyrka, några kilometer nordväst om stationen och här låg också en av de skolor som barnen i Habo var anvisade till. Med ökande antal invånare ökade behovet av ordnad kommunal planering vad gällde skola, vatten och avlopp. En ny skola för barnen i samhället stod klar 1931, men frågan om kommunalt avlopp och vatten dröjde in på 1940-talet innan den löstes.

I kartan från 1927 till den första byggnadsordningen som sedan fastställdes 1929 ser man tydligt delningen mellan bebyggelsen på Gunnarsbo respektive Bränninge och hur de redan avstyckade respektive planerade tomterna fördelas.

Stadsplan- och vägnät

Den nya bebyggelsen i Habo kom att förläggas längs med de befintliga vägarna och tomterna styckades av efterhand. Det uppstod omkring sekelskiftet 1900 ett litet bebyggelsecentrum vid vägmötet i norr. Det var landsvägen i nord-sydlig riktning mellan Hjo och Jönköping, Kyrkvägen mot Habo kyrka i sydväst och Tidaholmsvägen i nordvästlig riktning. Den triangelformade tomten, som inrymmer Gunnarsbo gård och Nya Gunnarsbo, är formad utifrån det historiska vägnätet vilket dagens gatunamn ännu indikerar.

Jönköpingsvägens ursprungliga dragning gick i nuvarande Hovslagaregatan över järnvägen och vidare i det som idag är Onkel Adams väg. Och det var här i anslutning till järnvägen som de första tomterna på Bränninge avstyckades. I slutet av 1920-talet fick Jönköpingsvägen sin befintliga dragning öster om järnvägen och den än idag karaktäristiska kurvan som i folkmun kallades "Lundqvistakurvan" efter den dåvarande affären som låg i blickfånget när man kom från norr. Vägen till stationen och Bränninge by gick fortsatt över järnvägen med en övergång med bommar.

Gränsen mellan Gunnarsbo och Bränninge går i Malmgatan. Gatan lades ut under 1940- och 1950-talen i samband med att

Flygbild från 1947, tagen från sydöst. Det är Villagatan och Skolgatan som möts i bildens nedre vänstra hörn. I förgrunden syns Bränninge 2:118 och till höger den snickerifabrik som fastighetsägaren drev. Fotografiet från Västergötlands museums samlingar på DigitaltMuseum.

Malmabäcken, som var den historiska gränslinjen, lade i kulvert. På 1960-talet grävdes sedan viadukten under järnvägen och gatan förlängdes.

I slutet av 1950-talet drogs landsvägen mellan Hjo och Jönköping som tidigare gick genom Habo samhälle om i sitt nuvarande mera östliga läge och genomfartstrafiken minskade därmed. Hur infartsvägarna till Habo skulle anslutas diskuterades.

Den första byggnadsstadgan fastställdes 1929. Den till akten kopplade sammanställningskartan visar de sedan tidigare avstyckade tomterna och en tänkt framtida tomtstruktur för Gunnarsbo. Vad gäller Bränninge visar kartan enbart redan avstyckade tomter. De tänka gatu- och kvartersystemen skiljer sig delvis mellan Gunnarsbo och Bränninge. Kvarteren inom Gunnarsbo är förhållandevis organiska och följer det befintliga vägnätet. Bränninge som mera lades ut på jungfrulig mark hade bara järnvägens diagonala dragning i nordväst-sydost att förhålla sig till så här är gatunätet format som en mera traditionell rutnätsplan med i huvudsak rektangulära stående kvarter men med avnupna hörn på kvarteren mot gatan närmast järnvägen.

Gunnarsbo 1:61, med brutet tak och frontespis. Huset är uppfört 1929.

Byggnadstyper

Den tidiga bostadsbebyggelsen bestod i huvudsak av villor, flertalet innehållande två lägenheter, vilket var ett vanligt sätt för fastighetsägaren att ekonomisera sitt boende. Villorna från 1920- och det tidiga 1930-talet är oftast uppförda av trä i 1½-våning med sadel- eller mansardtak (brutet tak).

Uthusen placerades vanligen i tomtgränsen, trots att den antagna byggnadsstadgan motsade sig detta, ibland helt motbyggda mot grannens uthus. De brukade inrymma tvättstuga, dass och förråd, samt ibland också hönsburen. Även in på 1930-talet var ännu inte vattentoiletter standard. Om fastighetsägaren var hantverkare eller småföretagare kunde uthuset även vara en mindre verkstad eller industri.

Under slutet av 1930-talet började de första villorna i mera funktionalistisk stil, i två våningars full höjd, med sadel eller tälttak att uppföras, för att 1940-talet bli dominerande. Husen var fortsatt inredda i en eller två lägenheter och vattenklosett började bli standard.

Under 1950-talet blev de regelrätta enfamiljsvillorna, ofta klädda med fasadtegel dominerande. I början på 1950-talet instiftades den kommunala bostadsstiftelsen, nuvarande Habobostäder, och de första flerbostadshusen uppfördes.

Två villor från 1940-talet uppförda i funktionalistisk stil.

Habo centrum med den moderna bebyggelsen väster om Jönköpingsvägen.

Beskrivning och analys

Generella karaktärsdrag

Läsbarhet

Habos utveckling och dess årsringar är förhållandevis synliga och läsbara i gaturummet. Då samhället har utvecklats successivt på tidigare jordbruksmark är det i samhällets absoluta centrum som omvandlingen och andra generationens bebyggelse dominerar. Här har den tidigare mestadels småskaliga friliggande bebyggelsen ersatts av i huvudsak modern bebyggelse i en till tre våningars höjd och med ett slutet gatuliv i kvarteret öster om Jönköpingsvägen.

Utanför det absoluta centrumet dominerar den friliggande bebyggelsen med villor på tomter med uppvuxen grönska.

Vägnätet

Centrum är med handel och service naturligt lokaliserat till skärningspunkten mellan det gamla historiska vägnätet och den senare tillkomna genomfartsvägen Malmgatan. De gamla vägsträckningarna är en viktig del av historien. De är kulturhistoriskt skyddsvärda och bör inte byggas bort vid eventuella strukturförändringar.

Trottoarer saknas eller finns bara på ena sidan av gatan, förutom längs huvudgatorna i samhällets absoluta centrum.

Grönstruktur

Grönstrukturen, med alléträden längs Jönköpingsvägens norra del och de flankerande planteringarna är viktig för att skapa trivsamma stråk och rumsbildningar i det offentliga rummet.

Villakvarteren, där tomterna är förhållandevis stora, är gröna och lummiga till sin karaktär. De öppna grösyrtorna, som tomten till Gunnarsbo, utgör en grön lunga i centrum, även om den inte är en allmän park.

Det finns dock även ytor som domineras av asfalt och parkeringar, som kan upplevas som något hårda och ogästvänliga, så som

Den stora asfalterade ytan mellan järnvägen och Bränninge 2:6.

Hantverkargatan mellan Malmgatan och Villagatan och området vid stationen, även om gräslister och den låga trädallén längs Jönköpingsvägen ger en mjukare inramning.

Skala

Skalan vad gäller höjd och till viss del även volym, är förhållandevis enhetlig inom området. De högsta höjderna i den moderna bebyggelsen i centrum, med byggnader uppförd upp till tre våningars höjd. Detta gör att gaturummet hålls samman även där villabebyggelsen möter de modernare flerbostadshusen, som här vid Villagatan/ Hantverkargatan.

Villagatan åt väster med bebyggelse från olika tider som förhåller sig till varandra vad gäller siluetten. De äldre lummiga villaträdgårdarna bidrar till att skapa ombonade gaturum.

Utsnitt ur kartan upprättad vid laga skiftet i Gunnarsbo 1883.

Gunnarsbo

Gunnarsbosidan av Habo samhälle har behållit mera av sin ursprungliga karaktär, vilket i sig har ett kulturhistoriskt värde och utgör en kvalité. De byggnader som är knutna till den tidiga samhällsbildningen vid Gunnarsbo gård, ligger dock precis utanför det nu utredda området och omfattas därmed inte av inventeringen.

Gunnarbo 1:130, flyttades till sitt aktuella läge när den nuvarande huvudbyggnaden uppfördes omkring 1850. Enligt äldre kartor var det tidigare gårdsläget norr om Kyrkvägen mellan Tidaholmsvägen och Hjovägen. Flyglarna byggdes omkring sekelskiftet 1900. Huvudbyggnaden fick sitt nuvarande utseende med det brutna taket i samband med en modernisering 1934 efter ritning av Jönköpingsarkitekten Oskar Öberg.

Den nya manbyggnaden till gården, som kallades Nya Gunnarsbo, Gunnarsbo 1:267, uppfördes 1919 som bostad åt David Werthén, som några år tidigare hade övertagit jordbruket. Flygelbyggnaden som idag bland annat nyttjas som garage, uppfördes som drängstuga 1928. Den uppvuxna trädgården med bland annat

Gunnarsbo gård, Gunnarsbo 1:130, från norr med den ena flygeln i förgrunden.

Bostadshuset till Nya Gunnarsbo, Gunnarsbo 1:267, är mycket välbevarat sedan byggtiden. Även trädgården är kulturhistoriskt värdefull både vad gäller struktur och växtmaterial.

en stor blodbok, klippta fruktträd och en omgärdande granhäck planlades 1938. Ladugården låg väster om Tidaholmsvägen och revs i mitten av 1980-talet för att lämna plats för bostadsbebyggelse.

Vid Tidaholmsvägen, som förr utgjorde en av utfartsvägarna, uppfördes den första Konsumbutiken, Gunnarsbo 1:69. Butiken etablerades 1929 och byggdes 1949 sedan till i dubbla dess längd och sedan på 1960-talet med den lägre entrébyggnaden på framsidan. Nybyggnadsritning saknas, men ritningen från 1949 är signerad Dag Ribbing, KFs arkitektkontor i Stockholm. Byggnaden har trots senare tillbyggnad och tilläggsisolering ännu en omisskännlig karaktär som tidig Konsumbutik med sin enkla funktionalistiska form, gavelfönstren dragna åt hörnen och med det flacka sadeltaket.

Högre upp i backen ligger den byggnad, Gunnarsbo 1:96, som vid sidan om frisörsalong och lägenheter på övre plan, även inrymde det första lilla kommunkontoret för kommunens först anställda kommunkamrer och kanslist. Tvåvåningshuset är uppfört 1944 efter ritning av arkitekt K E Lindell i Huskvarna.

Nästa byggnad uppfördes i början av 1960-talet och byggdes till några år senare, den utgjorde ursprungligen möbelaffär och

Tidaholmsvägen med den gamla Konsumbutiken i närmast rondellen.

Malmgatan åt väster med Gunnarsbo 6:3 i förgrunden.

verkstad. I mitten av 1970-talet byggdes den om till bibliotek och efter att biblioteket flyttat till en av de nya centrumbyggnaderna byggdes den om till fritidsgård.

Flerbostadshusen i korsningen Tidaholmsvägen–Kyrkvägen uppfördes i slutet av 1980-talet på den tidigare platsen för ladugården till Gunnarsbo.

Längs Malmgatans norra sida ligger Gunnarsbo 6:3, som är en välbevarad villa från 1937, den inrymde ursprungligen två lägenheter. Uthuset är placerat i tomtgräns. Väster om denna står en villa från 1947. Området väster om Vallgatan planlades senare.

I kvarteret öster om Hjovägen och norr om Malmgatan finns den nya Konsumhallen från 1970-talet. Vid sidan om denna ligger en tidigare verkstadsbyggnad, Gunnarsbo 1:100, som idag inrymmer en hårsalong. Byggnaden från 1944 var kontor, lager, försäljnings-

Gunnarsbo 1:100 och Gunnarsbo 1:107. Den tidigare verkstadsbyggnaden från 1944 är förhållandevis välbevarad, bostadshuset till höger uppfördes ett år senare.

lokal och reparationsverkstad för Elektrofirman Erik Jangebäck, Habo. Den intilliggande villan, Gunnarsbo 1:107, uppfördes som bostadshus åt familjen Jangebäck efter ritning av arkitekt K E Lindell, Huskvarna och bygglov lämnades 1945. Bostadshuset är tillbyggt och sedan 1960-talet beklätt med fasadtegel, vilket påverkar det kulturhistoriska värdet negativt. Sambandet med verkstadsbyggnaden är intressant.

I norra delen av kvarteret mot Mellangatan återfinns en välbevarad villa med brutet tak, Gunnarbo 1:61, uppförd 1929. Villan ligger långt in på den stora häckomgärdade tomten, som också rymmer ett äldre uthus. Vidare finns tre moderna villor från 1970-talet som ligger orienterade med gavlarna mot Mellangatan.

Biblioteket med den gestaltade torgytan framför entrén.

Centrum

Centrumbebyggelsen i området öster om järnvägen och söder om Malmgatan är i huvudsak modern. Kvarteret i dess helhet omgestaltades under 1980-talet. Centrumhuset med bibliotek och bostäder ritades av Flensborns Arkitektkontor 1986 och de intilliggande stjärnhusen ritades några år senare, också de av Flensborns kontor i Huskvarna på uppdrag av Riksbyggen. Det enda kvarvarande äldre huset flyttades inom tomten till nuvarande läge 1988 för att bereda plats för ett nytt affärs- och bostadshus, som från början även inrymde postkontor. Det blåmålade trähuset, Bränninge 2:213, låg tidigare lite längre åt norr och mera indraget på tomten. Byggnaden uppfördes 1914 och inrymde ursprungligen en charkuteributik, den byggdes till 1921. En period inrymde den bank samt bostäder, hela huset är sedan länge butik.

Den gestaltade torgytan får sin karaktär av den stensatta markytan, springbrunnen med flankerande bänkar och alléträden längs Jönköpingsvägen. Den bevarade tidiga telefonkiosken minner om viktiga äldre servicefunktioner.

Kvarteret öster om Jönköpingsvägen är också förhållandevis modernt och storskaligt med en tydlig framsida mot Jönköpingsvägen

Den före detta bankbyggnaden uppförd i en våning i för tiden typiskt rödbrunt tegel.

och baksida mot Hantverkargatan med en stor parkeringsyta för ICA-butiken på hörntomten Malmgatan–Jönköpingsvägen–Hantverkargatan. Den före detta bankbyggnaden, Bränninge 2:14, som numera utgör konditori, är ritad 1975 av arkitekt Bertil Thafelin. Byggnaden är ett gott exempel på genomarbetad arkitektur från sin tid med det karaktäristiskt formade skärmtaket över entrén och den i relief murade sparbankseken i fasaden. Det mörka röda teglet är tidstypiskt. Inom samma fastighet finns också det tidigare affärs- och bostadshuset som föregick bankbyggnaden från 1970-talet. Detta ritades 1957 av Morud & Johansson i Falköping och inrymde bank i dess norra del, med konditori och bageri i söder. Grannfastigheten i söder från 1995, är ritad av Flensborns arkitektkontor och förhåller sig väl i skala och fasadfärg.

Hantverkargatans östra sida upptas av moderna flerbostadshus i två vånings höjd. De breda huskropparna är putsade samt klädda med grå fasadskivor, medan balkongfronter och trapphus är klädda med liggande sinuskorrugerad plåt.

Vid Hovslagaregatan återfinns några av de äldsta kvarvarande husen inom området, vid sidan om Gunnarbo gård, de är dock

Den gamla bankbyggnaden från 1957 och grannfastigheten från 1995 ansluter väl till varandra. Notera hur det vitputsade bandet som markerar våningshöjden linjerar med takfoten på det blåputsade huset.

ombyggda och förändrade. Bränninge 2:211, var ursprungligen uppfört i en våning och utgjorde bostadshus åt handelsman Per Johansson, som drev affären på andra sidan vägen. Det kom sedan att fungera som hotell och byggdes 1935 till med en övervåning. Byggnaden är uppförd någon gång i mitten på 1800-talet.

Söder om vägen ligger Bränninge 2:6, en fastighet som har varit affärslokal och bostadshus sedan 1860-talet. Den moderna tillbyggnaden i en våning längs Jönköpingsvägen uppfördes på 1960-talet. Huset som ligger parallellt med järnvägen är också den från 1860-talet och inrymde först hotell och matservering, från 1920-talet utgjorde det bostad åt handelsmannen. Husen är ombyggda och tillbyggda, men har trots detta ett visst kulturhistoriskt värde utifrån sin långa historiska kontinuitet.

Hovslagaregatan med det gamla hotellet till vänster och det gamla affärshuset, Bränninge 2:6, på den högra sida om gatan. Det blå huset mitt i bild är Bränninge 2:213. Vägsträckningen utgjorde den gamla vägen mot Jönköping fram till slutet av 1920-talet.

Busstorget framför den tidigare järnvägsstationen.

Stationshuset när det var i drift, vykort från 1960. Bilden är hämtad från Järnvägmuseets samlingar på DigitaltMuseum, (JmvKDAJ10559).

Bränninge 2:43, utgör ett av de välbevarade trähusen med brutet tak. Den lummiga trädgården med gamla fruktträd är en viktig del av miljön.

Vid järnvägen

Området söder om Hovslagaregatan längs järnvägen upptas av parkeringsytan till handelshuset från 1970-talet och ett busstorg. Järnvägsstationen i tegel från slutet av 1940-talet och som ersatte den ursprungliga järnvägsstationen på andra sidan om spåret, är sedan ett tiotal år tillbyggd och ombyggd till restaurang.

Söder om stationen, i tomtraden längs Jönköpingsvägen ligger en tidstypisk och välbevarad villa, Bränninge 2:43, uppförd 1933. Trähuset med frontespis och brutet tak var ursprungligen inrett med två lägenheter. Norr därom ligger två helt nybyggda flerbostadshus i trä.

Villakvarteren på Bränninge

Kvarteren mellan Villagatan och Kärrsvägen, Jönköpingsvägen och Kapellgatan rymmer i huvudsak villor från 1910-talet till 1950-talet samt en sentida komplettering från 2003. Tomterna är förhållandevis stora, några har dock delats efter hand eller kompletterats med ytterligare bostadshus.

Kvarteret närmast Jönköpingsvägen, Bränninge 2:12 och 2:17, står inför en kommande omgestaltning då tomterna med de två

villorna med uthus ska ersättas av en tät ”stadsläkande” bebyggelse med radhus, utformade som terrasshus. Den ursprungliga bebyggelsen, om är bland de äldsta villorna i området, är sedan tidigare utvärderad.

Det långsmala kvarteret mellan Hantverkargatan, Mellangatan, Skolgatan och Villagatan består både av flerbostadshus och villor. De sentida flerbostadshusen beskrivs under centrumområdet då dess karaktär mera förhåller sig till centrumbebyggelsen än villorna i öster, även om byggnadshöjden ansluter sig väl till villabebyggelsen. Villorna längs Skolgatans västra sida är i huvudsak från tidigt 1930-tal, Bränninge 2:44 och 2:49 är orienterade med gaveln mot gatan. Bränninge 2:44 är ett gott exempel på en fastighet som har återfått ett mera ursprungligt utseende genom att 1960-talets modernisering med fasadtegel och perspektivfönster har bytts ut mot mera traditionella material och utformade fönster. Bränninge 2:52 i hörnet mot Villagatan uppfördes 1932 som en förhållandevis ståndsmässig villa för en familj. Den var ursprungligen klädd med liggande och stående träpanel, men har sedan 1961 en tegelfasad, (se foto sid 17). Samtliga tomter har uthus i eller nära tomtgräns. Bränninge 2:59 byggdes först på 1950-talet, enfamiljsvillan i 1½-plan med källare ritades 1954 av distriktsarkitekt Helmer Flensborn. Den välbevarade villan omges av en lummig tomt med rik växtlighet.

I nästa kvarter längs Skolgatan respektive Jönköpingsvägen ligger det tidigare mejeriet, Bränninge 2:58, från 1922 och som redan 1937 fick ny funktion då det byggdes om till bostad och affär. Byggnaden har gulputsade fasader, frontespis och sadeltak. Den låga byggnaden vid den södra gaveln rymde ursprungligen ostlagret. År 1977 uppfördes ytterligare ett bostadshus på tomten, bygglovet förutsatte att den gamla byggnaden skulle rivas inom

Bränninge 2:44 har återställt till ett mera ursprungligt utseende.

Bränninge 2:59 uppfördes 1954 efter ritning av Helmer Flensborn.

Det gamla mejeriet, Bränninge 2:58, byggdes om till bostadshus med en tillhörande affärslokal redan 1937.

Bränninge 2:118, från 1922, en större villa med brutet tak. Byggnaden har under en period utgjort kontor men är numera åter privatbostad. På flygfotot på sidan 14, syns även skickerfabriken som omnämns i texten.

Bränninge 2:96 utgör en särpräglad garage- och verkstadsbyggnad med bostad på andra våningen.

fem år, men efter dispenser finns den ännu kvar och kan berätta om tidigare verksamheter.

Bostadshuset på nästa tomt, Bränninge 2:118, norr om det gamla mejeriet, är också från 1922 och har även det kopplingar till Habos industrihistoria. Huset utgjorde bostad åt Karl Augustsson med familj. Augustsson hade byggt en ny snickerifabrik norr om nuvarande Villagatan och med bostadshuset på tomten mittemot, söder om gatan. Snickerifabriken, som låg på mark utanför det nu utredda området, revs på 1950-talet.

De tre tomterna i östra delen av kvarteret bebyggdes något senare. I söder mot Kärrsvägen, Bränninge 2:50, uppfördes 1933 ett traditionellt bostadshus med brutet tak. Huset inrymde ursprungligen två lägenheter. Uthuset på den bakre delen av tomten rymde, förutom de vanliga funktionerna, också en snickarverkstad, då fastighetsägaren var snickare. Norr om denna tomt byggdes två mera funktionalistiskt utformade bostadshus, båda uppförda i två fulla våningar. Bränninge 2:57 från 1937 med tälttak och Bränninge 2:93 från 1944 med sadeltak. Den sistnämnda byggnaden är förhållandevis välbevarad i sin karaktär. Karaktäristiskt och bevarandevärt är också de fyra uthusen motbyggda i tomtgränsen mellan fyra av de fem tomterna.

Bränninge 2:96 i kvarteret öster om Nygatan har en något annorlunda utformning. Byggnaden är i princip utformad som ett traditionellt bostadshus med brutet tak, de stora portarna skvallrar dock om en annan funktion. I princip hela bottenplanet inrymmer

Två i tomtgräns sammanbyggda verkstadsbyggnader, tillhörande Bränninge 2:94 och 2:96.

garage och verkstad och med en lägenhet på andra våningen. Huset uppfördes 1934 av omnibussägare Karlsson och är fortsatt garage i bottenplanet. Kulturhistoriskt bevarandevärt är också det vitputsade uthus i tomtgränsen som uppfördes gemensamt av Karlsson och fabrikör Andersson, som ägde granntomten i norr, Bränninge 2:94. Bostadshuset är ett WST-hus i funktionalistisk stil i två vånings höjd, med indragen terrass och balkong och ett sadeltak med helvalmade gavlar från 1946. Fasadbeklädnad och okänsliga tillbyggnader minimerar dock byggnadens kulturhistoriska värde.

På Kapellgatans östra sida är kvarteret indelat i fyra tomter, den längst i söder är orienterad med sin entrésida mot Kärrgatan. Bränninge 2:55 byggdes troligen i början på 1930-talet. (Nybyggnadsritning saknas och andra källor lämnar olika uppgifter, 1929 enligt muntlig källa i tidigare inventering, 1935 enligt SB). Det här är ett exempel på en byggnad som troligen har fått ett mera ålderdomligt utseende än vad den ursprungligen hade genom en väl utförd men sentida restaurering med en inglasad veranda och balkong.

Tomterna norr om inrymmer två 1950-tals villor med gult fasadtegel samt en sentida villa i traditionell stil. Bränninge 2:112 är en tidstypisk monteringsfärdig villa, Gullringshus från 1955. Det låga smidesstaket som kringgärdar tomten är också mycket tidstypiskt.

Byggnader som är inventerade i appen.

Gunnarsbo 1:30 (Gunnarsbo)
 Gunnarsbo 1:267 (Nya Gunnarsbo)
 Gunnarsbo 1:61
 Gunnarsbo 1:69 (gla Konsum)
 Gunnarsbo 6:3
 Gunnarbo 1:96
 Gunnarsbo 1:100
 Gunnarsbo 1:107

Bränninge 2:211 (gamla hotellet)
Bränninge 2:6 (äldre affärslokal o bostadshus)
Bränninge 2:213 (blå huset)
Bränninge 2:43
Bränninge 2:44
Bränninge 2:50
Bränninge 2:52
Bränninge 2:58 (gamla mejeriet)
Bränninge 2:59
Bränninge 2:93
Bränninge 2:95
Bränninge 2:96
Bränninge 2:112
Bränninge 2:118
Bränninge 8:22 (fd stationen)

Värdering av respektive fastighet presenteras i länsstyrelsens app.

Järnvägen utgör alltså en viktig del i Habo samhälle.

Administrativa uppgifter

Jönköpings läns museums dnr:..... 2020-022
Beställare:..... Habo kommun, Tekniska kontoret
Rapportansvarig:..... Britt-Marie Börjesgård
Rapportgranskning:..... Anders Franzén
Län:..... Jönköpings län
Kommun:..... Habo kommun
Socken:..... Habo socken

Dokumentationsmaterialet förvaras i Jönköpings läns museums arkiv.

Referenser

Arkiv

Järnvägmuseet

DigitaltMuseum <https://digitaltmuseum.se>

Jönköpings läns museum (JLM)

Handlingar rörande Habo kommun.

Riksantikvarieämbetet, Stockholm (RAÄ)

Fornminnesregistret, FMIS, Forsök: <http://www.fmis.raa.se/cocoon/fornsok/search.html>

Västergötlands museum

DigitaltMuseum <https://digitaltmuseum.se>

Kartmaterial

Lantmäteriet. ArkivSök (<https://etjanster.lantmateriet.se>):

Lantmäteristyrelsens arkiv (LSA): Habo socken, Gunnarsbo. Akt 6-HAJ-201. Laga skifte 1885.

Lantmäteristyrelsens arkiv (LSA): Habo socken, Bränninge Östergård 2:1. Akt 6-HAJ-296. Avstyckning. Karta upprättad av lantmätare Otto K Berne 1928.

Lantmäteristyrelsens arkiv (LSA): Habo socken, Habo stationssamhälle. Akt 6-HAJ-305. Byggnadsordning, fastställd 1929.

Lantmäteristyrelsens arkiv (LSA): Habo socken, Habo stationssamhälle. Akt: 16-HAJ-1371. Stadsplan. Upprättad av Ingenjörfirman Kjessler & Mannerstråle AB 1951–53, reviderad 1956, 1957, fastställd 1960.

Rikets allmänna kartverks arkiv: Habo station. Akt: J133-7D4j61. Ekonomiska kartan 1961.

Rikets allmänna kartverks arkiv: Tumbäck. Akt: J112-35-6. Häradsekonomiska kartan 1877–82.

Muntliga källor

Johansson, Agne, 2020-05-26,

Tryckta källor och litteratur

Agertz, J. 2008. *Om ortnamn i Jönköpings län*. Småländska kulturbilder. Meddelanden från Jönköpings läns hembygdsförbund och Stiftelsen Jönköpings läns museum. LXXVII. Jönköping.

Borg, J. & Vestbö-Franzén, Aa. 2005. *Arkeologisk utredning etapp 1. Bränninge gård - inför planerad golfbana*. Arkeologisk rapport 2005:8. Jönköpings läns museum. Jönköping.

Dagman, Harald. 1983. *Habo samhälle. Uppkomst och utveckling från glesbygd till kommunens centralort*.

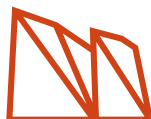
Kloo Andersson, A. 2008. *Gammalt och nytt i Bränninge. Inför planerad byggnation av villaområden och dagis*. Arkeologisk rapport 2008:77. Jönköpings läns museum. Jönköping.

Ringqvist, Karl. 1959. *Habo en sockens historia*. Habo.

Sveriges bebyggelse, landsbygden Skaraborgs län V, 1955.

Widell, Magnus. 1998. *Habo i gamla vykort*.

Under våren 2020 genomfördes en kulturhistorisk inventering av bebyggelsen i de centrala delarna av Habo. Föreliggande rapport presenterar resultatet av inventeringen med angivande av den kulturhistoriskt värdefulla bebyggelsen och karaktärsdrag i området.

Byggnadsvårdsrapport 2020:28
JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM